

Z A P I S I – N O T E S

Zavrh 55 let pozneje ...

Maister ostaja na Zavrhu doma – za spomin in v zahvalo

Pisalo se je leto 1961. Na Zavrhu v Slovenskih goricah je zorela pobuda, da bi ustanovili turistično društvo. To je bil čas razgibanega društvenega delovanja po mnogih slovenjegoriških trgih in vaseh. Vse v duhu takratnega časa, da mora imeti delovni človek tudi čas za kulturo, za šport in rekreacijo in še za kaj drugega, da bo lahko bolje delal in pomagal pri utrjevanju socializma na vasi. In Zavrh v tem ni bil nič drugačen od sosednjih krajev. Ljudje so se radi združevali, prepevali, plesali in igrali dramske igre. Prostore so imeli v zadružnih domovih, ki so jih skoraj vse zgradili po letu 1948. Tudi tistega na Zavrhu, kjer so preuredili nekdanjo Štupičevo vilo in dozidali dvorano. Završani so dobili prvi zadružni dom, ki je služil za kulturne in druge potrebe. Spodaj v Voličini in v bližnjih Selcih so domova zgradili nekaj let kasneje. Bilo je torej dovolj prostora za druženje in zabavo. Dvorana na Zavrhu je služila za mnoge prireditve, med katerimi so bile zelo obiskane amaterske gledališke predstave. V tem kraju so leta 1952 ustanovili Kulturno-umetniško društvo Ela Kristl-Tanja.¹ Predsednik društva je postal Vladko Čuček iz Črmljenšaka. Člani društva so posebej navdušili z znano igro Črni križ pri Hrastovcu, s katero so gostovali ne samo po sosednjih krajih, ampak tudi v Mariboru in na Ptujju. Prirejali so tudi druge prireditve in srečanja, ki so bila lepo obiskana.

Zavrh je bil zaradi zelo značilne geografske lege in prepoznavne krajske podobe vedno privlačen za obiskovalce. Zato je najbrž dozorela pobuda domačinov, da bi v kraju ustanovili turistično društvo. Začetki društva segajo v leto 1961.² Najprej je bil ustanovljen iniciativni odbor, katerega člani so bili

¹ Mateja Kramberger, Kulturno-umetniško društvo Ela Kristl-Tanja Selce-Črmljenšak, v: *Voličina moj svet, Zbornik Voličine ob 250-letnici organiziranega šolstva, Voličina 2007*. Društvo si je ime nadelo po padli sodelavki NOB in nekdanji učiteljici v Voličini, sicer doma iz bližnje Korene Eli Kristl.

² Anica Šuster, ki je zgodovino TD celovito predstavila v *Lenarškem zborniku*, Lenart 2000, 215–233 (prim. tudi Ana Šuster, Turistično društvo Rudolf Maister-Vojanov, Zavrh 1961–2001, Zavrh 2002)

Ivan Fantič z Zavrha, Ivan Kocbek z Zavrha, Franc Krajnc z Zavrha, Jožef Kocbek z Zavrha, Janez Karo iz Sp. Voličine, Vlado Čuček iz Črmljenšaka, Jožef Dajčman iz Sp. Voličine, Franc Šilec iz Zg. Voličine, Franc Potrč iz Dolgih Njiv in Martin Čeh z Zavrha. Pobudniki so se 22. novembra 1961 leta zbrali pri Ivanu Fantiču in tam govorili o ustanovitvi društva. Sprejeli so celo nekaj sklepov, med njimi sklep o sklicu ustanovnega občnega zbora in pripravi osnutka društvenih pravil, sklep o poimenovanju društva po generalu Rudolfu Maistru, sklep o postavitvi razglednega stolpa ob združenem domu in sklep o odkritju generalove spominske plošče. Že čez dober mesec, natančneje 24. decembra 1961 so sklicali ustanovni občni zbor novega društva. Potekal je v dvorani združenega doma na Zavrhu in na njem je sodelovalo 35 »zainteresiranih članov«. Ustanovni zbor je odprl predsednik krajevine SZDL³ Črmljenšak Ivan Fantič. O liku generala Maistra je govoril Janez Karo iz Voličine in pri tem predlagal, da bi se novo turistično društvo poimenovalo po njem. Njegov predlog so udeleženci ustanovnega občnega zbora podprli. Pri pobudi se je Janez Karo skliceval na dejstvo, da je bil general Maister večkrat v Štupičevi vili pri prijatelju, lenarškem notarju Franju Štupici.⁴ Sklenili so, da bo znašala letna članarina 300 takratnih dinarjev in se med drugim dogovorili, da bodo odprli podzemno jamo v Zgornji Voličini, ki je bila odkrita ob gradnji ceste Voličina – Hrastovec. Prav tako so sprejeli posebni sklep o odkupu zemljišča, na katerem bo stal razgledni stolp, od lastnika Alojza Žmavca iz Gočove. Slednji je tudi sam sodeloval na ustanovnem zboru društva. Janez Karo, ki je postal prvi društveni predsednik, je po ustanovitvi društva med drugim zapisal, da »je v društvu delalo 39 članov. Med temi smo izvolili iniciativni odbor za postavitev razglednega stolpa. Načrte zanj in vso dokumentacijo nam je priskrbel ing. Borut Maister, ki nam je bil v času gradnje vedno na razpolago. Vodil je vsa strokovna dela do končne izgradnje stolpa«. ⁵ Zanimivo je, da iz zapisnika občnega zbora ni razvidno, kdo je bil izvoljen za predsednika, podpredsednika, tajnika in blagajnika. Tudi ni dovolj jasno zabeleženo oz. razvidno, ali so te funkcionarje na ustanovnem občnem zboru sploh volili, kar pa bi bilo malo nenavadno, saj so bili takratni predpisi glede tega dovolj strogi.

O tem, da je bil za prvega predsednika Turističnega društva Rudolf Maister – Vojanov Zavrh izvoljen Janez Karo, lahko sklepamo na podlagi dopisa na

³ SZDL – Socialistična zveza delovnega ljudstva

⁴ Franjo Štupica je bil velik Maistrov prijatelj. Bil je med pobudniki za ustanovitev Sokolskega društva v Lenartu, nekaj časa tudi njegov predsednik. Po prvi svetovni vojni se je umaknil iz lenarškega političnega in javnega življenja in je deloval kot lenarški notar. Slovel je kot odličen vinogradnik in imel na Zavrhu imenitno vinsko klet v mogočni zgradbi, katere se je oprijelo ime Štupičeva vila. Ohranilo se je vse do danes.

⁵ Aleš Arih, *Maistrov Zavrh*, Maribor 1994, 31.

Občinski ljudski odbor Lenart, v katerem so zaprosili za registracijo novoustanovljenega društva. Vlogo sta podpisala tajnik Ivan Fantič in predsednik Janez Karo in je ohranjena.⁶ Na občinski ljudski odbor v Lenartu so jo naslovili 11. januarja 1962. leta in je bila že februarja ugodno rešena. Odločbo o registraciji društva je podpisal Alfred Pirher. Delo v društvu je steklo in z veliko pomočjo domačinov, ki so prispevali les in pomagali z delom, so člani mladega Turističnega društva zgradili in postavili leseni razgledni stolp. Tatarska dela je vodil mojster Alojz Krajnc. Načrte za stolp je izdelal Maistrov sin Borut Maister, ki je tudi nadziral potek izgradnje. Les za gradnjo je prispevalo tudi takratno Kmetijsko gospodarstvo Selce. Kot lahko zasledimo v različnih zapisih, takratno občinsko vodstvo akcije postavitve razglednega stolpa na Zavrhu ni oviralo. Zasledimo celo pripombo, da jih ta akcija sploh ni zanimala in »da je bilo, kot da še general Maister ni prišel v zgodovino«. ⁷ Ob stolpu so postavili še spominsko ploščo, ki je opozarjala, da je s tega kraja general Maister občudoval lepote Slovenskih goric.

Otvoritev stolpa in odkritje spominske plošče ob njem 21. julija 1963. leta je bila izjemno svečana in so jo pospremili tudi številni časopisni poročevalci in domači kronisti takratnega dogajanja. Na Zavrhu se je zgodilo veliko ljudsko rajanje, saj je bila otvoritvena svečanost izjemno obiskana, ljudje pa nad novo pridobitvijo dobesedno navdušeni. Na svečani otvoritvi je o Maistrovem življenju na Zavrhu in o njegovi vlogi v slovenski zgodovini spregovoril Zmago Porekar. Spominsko ploščo so Završanom poklonili Maistrovi borci iz Maribora.⁸ Zato ni naključje, da se jih je te svečanosti na Zavrhu veliko udeležilo in da so bili domačinom za to gesto zelo hvaležni. Z novim razglednim stolpom je Zavrh veliko pridobil in se vpisal med pomembnejše turistične kraje. Obiskovalci so radi zahajali v ta del Slovenskih goric in z vrha stolpa občudovali lepote krajev med Dravo in Muro. Pravijo, da se je v jasnem vremenu že takrat videlo vse tja do Blatnega jezera na Madžarskem. Stolp je služil namenu vse do leta 1979, ko je bil resno poškodovan in je postal za obiskovalce nevaren. Zato so ga zaprli, nato pa porušili in leta 1981 s pomočjo podjetja Klemos postavili novega kovinskega.⁹ Ta še danes trdno stoji in kljubuje vsem viharjem. Zato pa mnogim viharjem ni ubežalo turistično društvo, saj so se kmalu po postavitvi stolpa v njem začela različna trenja in medsebojni konflikti.

⁶ *Lenarški zbornik*, Lenart 2000.

⁷ Marija Karo, spominski zapis in pričevanje Marjanu Tošu.

⁸ Pred leti je bila ta spominska plošča odstranjena, na njeno mesto pa postavljena nova.

⁹ Uradna otvoritev novega razglednega stolpa na Zavrhu je bila 4. julija 1982. leta ob krajevnem prazniku KS Voličina. Direktor lenarškega Klemosa Avgust Seničar je bil ob tej priložnosti predlagan za častni zlati znak Turistične zveze Slovenije.

Čas je prinesel svoje in domačini z Zavrha so znova strnili moči in sile ter v letih 1984–1985 podprli Aleša Ariha in njegove ideje za drugačno, bolj organizirano spominjanje na generala in njegove borce za severno slovensko mejo. Sprožil se je novi val, ki ga ni bilo mogoče več ustaviti. Leta 1986 je bila odprta prva Maistrova spominska soba, ki so jo morali v začetku 90. let minulega stoletja zapreti zaradi denacionalizacije Štupičeve vile. Po obnovi kulturnega doma leta 1999 so odprli novo spominsko sobo v domu kulture in okrepili spominska prizadevanja. Leta 2016 je občina Lenart končno prisluhnila javni pobudi za odkup nekdanje Štupičeve vile na Zavrhu. V jubilejnem Maistrovem letu jo je celovito prenovila in v njej postavila novo muzejsko zbirko »Maister po Maistru«. ¹⁰ Njena otvoritev je bila 24. novembra 2018, ko se je po 55. letih na Zavrhu spet zgodilo pravo »ljudsko slavlje«, morda še večje kot davnega leta 1963, le da je bilo takrat ob odprtju stolpa poletje, letos pa pozna jesen. A to ni motilo velike množice obiskovalcev, da ne bi dočkali svečanega povabila v res zgledno preurejeno in obnovljeno Štupičevo vilo, ki je zdaj dokončna postala »Hiša spominjanja« in dostojen Maistrov muzej. To je bila krona dosedanjih prizadevanj, zato so bili obrazi številnih domačinov z Zavrha in bližnje Voličine toliko bolj nasmejani. »Maister je pač pri nas doma«, so dali vedeti vsem in dodali: »Nihče nam generala ne bo vzel in nikomur ne dovolimo, da si ga prisvaja. On je preprosto naša skupna vrednota, velika zgodovinska osebnost, ki si zasluži zahvalo in spoštovanje za opravljeno delo, ko je bilo zelo težko. Ideologija, politika in stranke naj dajo roke stran od njega, Maister je skupna slovenska vrednota in vzor iskrenega domoljubja«. To je bila rdeča nit letošnjega ljudskega slavlja na Zavrhu, ki postaja neke vrste novodobno »Maistrovo svetišče« in kraj spominjanja nanj, na njegove sodelavce, podpornike, borce-prostovoljce in vse slovenske rodoljube, ki so v dolgih stoletjih hrepeneli po Sloveniji kot naši skupni domovini in lastni državi, ki naj bo naš skupni dom. Obnovljena Štupičeva vila pa kot »Hiša spominjanja«, kot so jo poimenovali avtorji razstave, na stežaj odpira vrata vsem, ki želijo spoznati Maistra iz povsem človeškega zornega kota, a hkrati kot odločnega vojaka, poveljnika, nežnega poeta, mecena in podpornika slovenske kulture in kot ljubečega moža, očeta in dedka. To naj bo prostor za raziskovanja, individualna razmišljanja, razpravljanja, srečevanja in celo za nova spoznanja. V njej naj se ohranja spomin in hkrati snuje prihodnost!

Marjan Toš

¹⁰ Avtorji razstave so bili Aleš Arih, dr. Maja Toš, Igor Zemljič in dr. Marjan Toš. Prostorsko jo je zasnoval arhitekt Matjaž Bolčina, grafično oblikovala pa arhitektka Sara Badovinac.